

* * *

ביטול הדאגות

בראות האדם את עולמו בהשקפה זו שהכל מאתו יתב', לא ימצא מקום לדאגה כלל, כי הרי יודע הוא שהשי"ת כבר קבע לו מנת חלקו לצרכי עבודתו, וממילא אין לו על מה לדאוג. דבר ידוע הוא שאין האדם דואג אלא על דבר שחושב שיוכל לפעול לתקונו, אבל דבר שהוא מוכרח, אפילו אם תהיה צרה לפניו לא ידאג; כמו שאין אדם דואג על זה שהוא בודאי ימות, יען שאין עצה לפניו ומוכרח הוא לזה. על כן אילו ידע האדם שהכל ביד ה' ואין בידו לשנות כלל, וכל מעשיו אינן סבות אמתיות, ומה שנראים כמוכרחים להשגת צרכיו אין זה אלא שרצון ה' הוא שיעמוד בנסיון זה — שיעשה המעשים וידע שאין המעשים פועלים אלא השי"ת לבדו, ואין עצה לאדם, ורק עצת ה' היא תקום — אם הוא ידע זאת לא ידאג יותר מכיון שאין מקום לדאגה.

ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלקיך — פירוש שיום השבת ניתן להשיג בלבנו ענין השביתה, שאין במעשים שלנו שום גדר סבה, שנלמד לראות את הרחוקות שבגשמיות, שנייחד את הכל לה' — שבת לה' אלקיך, ונכיר כי הכל אך ורק מעשי ה' המה. על כן אמרו ז"ל על השבת 'שתהא כאילו כל מלאכתך עשויה', כלומר, האדם שיש לו דאגה גדולה לפניו, תתבטל דאגתו לגמרי כשתגיע השבת, והיינו על ידי שיפעל בלבו להבין ולהכיר כי השי"ת הוא סבת הכל ואין סבה זולתו, אז יבטח בו ובחסדו וטובו כי הוא כבר הכין הכל לטובת הענין, וכבר הכל עשוי ומסובב על הצד הטוב ביותר. וזהו אשר השבת מקדשת את כל השבוע, כי מהשבת ילמד לכל ששת הימים כי אין ממש במעשי עצמו כלל, והשי"ת כבר עשה והבין את הטוב בעיניו, שהוא הטוב באמת, וממילא לא יבטח בכח עצמו ולא ידאג, אלא ישים בדה' מבטחו. (מתוך מכתב מאליהו ח"ב עמ' 262)

דף סו

'סמוכות שלו טמאין מדרס ויוצאין בהן בשבת. כסא וסמוכות שלו טמאין מדרס ואין יוצאין בהן בשבת' — מבואר בדברי הראשונים ז"ל, שדבר שבלעדיו אינו יכול לילך, כגון סמוכות של הקטע בשתי רגליו, או הספסלים הקטנים שבידיו, שבהם הוא גורר עצמו, ואפילו מקל הליכה שבידיו, אם אינו יכול לילך כלל בלעדיו — מותר לצאת בהם בשבת, שהרי זה לו כמלבוש וכתכשיט — צורך מצרכי הגוף, וגם אין חוששים שמא יסירם ממנו. לא נאסר אלא קב הקיטע וכדו', שאינו נועד לסמיכה אלא כדי להסתיר את מומו, ויש חשש שמא יפול ממנו או יסירנו ויטלנו בידיו. לאור זאת, כסא גלגלים לנכה כזה שאינו יכול לילך בכחות עצמו כלל, [הגם שהוא יכול לילך מעט בעזרת קביים], שהוא יושב עליו ומניע עצמו, הגם שאינו מחובר אליו — פסק הגר"מ פיינשטיין ז"ל (אגרות משה או"ח ח"ד צ), שמותר לו לצאת בו בשבת, אלא שלאחרים אסור להסיעו במקום שאין עירוב.

[ואם הוא מגיע למידרכה וכדומה — יכול אדם אחר להעלותו עליה, שהרי מותר לטלטל ברשות

הרבים פחות מד' אמות. ואולם מדרגה הנמצאת בין רשות הרבים לרשות היחיד, אסור לישראל להעלותו עליה, משום הוצאה מרשות לרשות, אך לצורך גדול מותר לומר לנכרי שיעלה מחצית מן הכסא, ולנכרי אחר יאמר שיעלה החצי השני, שאז יש להקל משום אמירה לנכרי בשבות דרבנן במקום צורך גדול].

(זה שהצריך שהנכרי לא יעשה מלאכה שלמה — כי חשש לסברה שאין אומרים 'חי נושא את עצמו' בחולה שאינו יכול להלך, הלכך אפשר שיש בהוצאתו מלאכה דאורייתא, ולכן אין התר אלא לומר לנכרי שיעשה חצי מלאכה. ולכאורה היה יכול למצוא אופן פשוט יותר, לומר לנכרי אחד שיעלה עמו את המדרגה ולא יעצור אלא ימשיך מעט להסיעו, ולאחר מכן הוא ימשיך את התנועה בכחות עצמו, נמצא שלא עשה הנכרי אלא עקירה בלי הנחה. [ואף אם לבסוף עצר, הלא עשה כן מדעת עצמו]. ואולי חשש לדעת הסוברים שחצי מלאכה אסורה מן התורה (ע' במובא לעיל ג.). או אולי לא הותר אמירה לנכרי בשבות כגון זה, חצי מלאכה, אבל הוצאת מקצת חפץ קיל טפי. וזה שהצריך נכרי שני ואין די שאותו נכרי יעצור באמצע — אפשר שסבר שאין זו הנחה המבטלת את המעשה, כי הנחתו אינה 'אמתית' אלא רק כדי לחלק את המלאכה לשנים, ודומה למניח על מנת לכתף (ע' במובא לעיל ה סע"ב) וגרע ממנו. וצ"ב.)

'כסא וסמוכות שלו...' — יש מי שפרש, בגלל מספר קשיים לשוניים [מכמה מקורות נראה שעיקר הגרסא 'כסא וסמוכות' ללא ו' החיבור; מדוע לא הוזכר דין הכסא עצמו, שמותר לצאת בו בשבת (ע' בית יוסף שא); ועוד הערות], שה'כסא' המדובר כאן, אינו שמו של הכלי למושב, אלא שם המתאר את הבעל-מום, כמו קטע, והיינו אותו אדם הנצרך לכסא כדי להלך בו, ונקרא על שם כסאו. ואפשר לנקד כסא — על משקל כל בעלי מומים, כגון חָגֵר, עוֹר, קִטְעָה. או אפשר גם לנקד כסא על משקל רִכְבָּה. והרי לפי זה, לאחר שסיימה המשנה הלכותיו של הקטע, דנה המשנה ב'כסא' — אותו בעל מום המהלך על כסאו הצמוד אליו — סמוכות שלו טמאים מדרס... (עפ"י עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' כ)

(ע"ב) 'אמר לי אם: כל מנייני בשמא דאימא' —

'... וקינוח זה על ידי הפרדה המולידה העגל, שהמתקת כל דבר הוא בשרשו, והשורש נקרא 'אימיה' בכל דוכתא, כמו בחגיגה (טו): כל עמר דהוה נקי אגב אימיה כו' — ולא אבוא, כי האם היא השורש הנגלה, מה שאין כן האב הוא בהעלם, ועל כן אמרו בפרק במה אשה, כל מנייני בשמא דאימיה. ובזוהר שמות יז רע"ב דמכשפים מזכירים שם אמו. ושם איתא הטעם, דבר שאין בו חשדא — ונראה הכונה גם כן כמו שאמרנו, כי כל כחם הוא בנגלה ולא בפנימיות הדבר ובהעלם כלל, דכל כחם רק מצד התגלות עולם הזה, והאם היא שורש הנגלה, משא"כ האב הוא שורש הנעלם, דבעולם הזה אין מבורר ואית ביה חשדא, ובזה אין להם שייכות וכח שליטה עד שורש הנעלם בעולם הזה...'. (מתוך 'מחשבות חרוץ' עמ' 39).

וכן הוא המנהג בכל התפילות שמתפללים על החיים, כגון על חולה, מזכירים שמו ושם אמו. ואמנם בתפילות על המתים לעילוי נשמה וכדומה — לפי מנהג האשכנזים מזכירים את שם האב ולא האם. וראה מקורות לענין זה בספר מגדים חדשים כאן.

*

'אמר לנו מהרי"ל: כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד, אסור לנסות אותם, משום דאין

אדם יכול לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במסכת שבת סוף פרק במה אשה: מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, רצה לומר: מאותו מין עצם, ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי חד חד נחית וכו', והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום אחד יותר'. (ספר מהרי"ל – בלקוטים שבסוף הספר. מובא בחדושי רעק"א כאן).

וכן הביא המהרש"ל (ים של שלמה – חולין פרק ח, יב): 'חרם הקדמונים שאין לסמוך על רפואות התלמוד כדי שלא להוציא לעז על החכמים הקדמונים, ולא ידעו שיש שינוי במקומות, וכל שכן בזמנים שהדורות פוחתים והולכים...'.
ראה מקורות ופרטים נוספים ב'מגדים חדשים' כאן.

דף טז

'כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי' — שלא אסרה תורה משום דרכי האמורי אלא אותם מעשי תוהו שלהם, שאין בהם תועלת, אבל דבר שהוא מועיל מצד הטבע, ובדברים של טעם — לא נאסר. (רא"ה; ר"ן. וכיו"ב כתב הר"ן בע"ז יא, שלא נאסר משום דרכי האמורי אלא דברי הבל ובטלה, ולא דברים של טעם. וע"ע במובא ביוסף דעת שם. וע"ע במצוין בסנהדרין סה:).

ומדברי רש"י דייקן הראשונים (ע' ר"ן ורשב"א בחולין עז) שאין מותר אלא כשניכר שיש בו משום רפואה. והקשו על כך, הלא התירו אף בשן של שועל ומסמר מן הצלוב, אעפ"י שאין רפואתם ניכרת.

יתר על כן, הרשב"א בתשובה הרחיב את ההתר בשימוש במעשים שאינם מועילים באופן טבעי, וזו לשונו:

'אי משום דרכי האמורי — האמת כמו שאמרת, שכל שיש בו משום רפואה וידוע לרופאים שהוא כן, אין בו משום דרכי האמורי. ויתר מזה נראה, שכל שלא נאסר בגמרא (בסוגיותנו) באותן המנויין בדרכי האמורי, אין לנו לאסורן, לפי שאין הסגולות נודעות לנו ואין לנו לדון עליהם מדרכי הטבע המפורסמים, שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע, כקמיע של עיקרין וקרירת האבן הירוקה הנקראת אשטופאסי. גם בעשבין גם בלחשין שהתירו חכמים, כמו שאמרנו בכמה מקומות 'לימא הכי ולימא הכי', ואין לך רחוק מן הטבע מלחש 'שברירי ברירי...'. (בפסחים קיב.) ואף על פי כן התירו חכמים בהדיא... ושמעתי כי גם מורי הרב רבי משה בן נחמן ז"ל היה עושה אותה צורת אריה לאותו חולי כמו שאמרת, ולא חשש לכלום'. (וכן צידד בזה בחדושי בסוגיותנו).

ושב הרשב"א והאריך מאד בכל הענין בתשובה נוספת (תיג), ושם הביא דעת החולקים ואומרים שכל דבר שאין תועלתו ידועה מבחינה טבעית — יש לאסרו מחשש דרכי האמורי.

אכן מסתבר שגם לשיטה זו, דבר המקובל וידוע על סמך הנסיון שהוא מועיל לרפא, אף על פי שאין מוצאים לו הסבר הגיוני וטבעי — מותר. (וכן כתב הרמב"ם בספר המורה ח"ג לו.) וע' ברשב"א שם שהעיר על דבריו מכמה צדדים. וכן נפסק בשלחן ערוך (או"ח שא, כז), שכל דבר המועיל לרפואה, הן אם ידוע לו טעם טבעי, הן אם ידוע שהוא מועיל על ידי נסיון, ללא הסבר הגיוני — אין לאסור, כפי שמצינו רבות בגמרא. ובארו הפוסקים, שגם זה בכלל 'רפואתו ניכרת', כיון שמקובל לעשות כן לרפואה.

כתב השפת-אמת נראה שגם לדעת זקנים אין זה איסור תורה אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

דף סה

צא. אלו הנהגות נהג אבי שמואל עם בנותיו?

אבוא דשמואל לא הרשה לבנותיו לצאת בשבת בחוטים שבאזניהם. ופרשו: בחוטים צבעונים. ולא הרשה להן לשכב ביחד זו עם זו, שלא יתרגלו לגוף נכרי. והתקין להן מקוואות בימי ניסן, כי חשש לריבוי הנוטפים (= מי גשמים והפשרת שלגים) על הזוחלים בנהרות, ואין המקוה מטהר אלא באשבורן ולא בזחילה. ובימי תשרי התקין להן מפצים לטבילה בנהר. (רש"י: תחת רגליהן, כדי שהטיט לא יחוץ. רבנו תם: מפצים זקופים, לצניעות, כדי שיטבלו היטב בנחת). רבנו תם פסק כדברי שמואל ש'נהרא מכיפיה מיברך', וכשר לטבול בנהרות בכל ימות השנה. ואולם נהרות המכזבים מימיהם, אין לטבול בהם אף לדעה זו, שודאי רובם מן הנוטפים (עפ"י הר"ן). אבל דעת הר"ח והרי"ף ועוד להחמיר כאבוא דשמואל, [והרי גם שמואל עצמו נהג איסור בדבר], שאין לטבול אלא בזמן שודאי לא רבו הנוטפים על הזוחלים, כגון בימי תשרי. ואם טובל בערוץ הנהר, במקום שהמים זורמים שם אף בימי תשרי — דעת הראב"ד שכשר, לא נפסל אלא מקום ההרחבה שמחמת הגשמים. אבל לדעת הרמב"ם אין לטבול אף במקום שבו המים נמשכים כל ימות השנה, מלבד במקום גומת המעיין.

דף סו

צב. מה דין הדברים דלהלן לענין יציאה בהם בשבת / קבלת טומאה / חליצה / כניסה לעזרה עמם?

- א. קב של קיטע.
 - ב. סמוכות שלו.
 - ג. הכסא וסמוכות שלו.
 - ד. לוקטמין.
 - ה. סנדל של סיידים.
 - ו. כוורת של קש ושפופרת של קנים.
 - ז. עגלה של קטן.
 - ח. מקל של זקנים.
- א. הקיטע יוצא בקב שלו — דברי רבי מאיר. ורבי יוסי אוסר. כן גרס רב במשנה, וגם שמואל ורב הונא חזרו ושנו כך.

מבואר בראשונים שהקב עשוי בעיקרו בשביל המראָה ולא לסמיכה, אלא שלעתים האדם נסמך עליו. וטעמו של האוסר — פרש"י, לפי שאינו מנעל ולא תכשיט. והתוס' פרשו, לפי שאינו מהודק אליו וחוששים שמא יפול ממנו ויביאנו בידינו. והלכה כרבי יוסי. רא"ש. ואולם אבר מלאכותי הנצרך לאדם ('פרותזה') — מותר לצאת בו, כיון שהוא נצרך לשימוש, ואין חוששים שמא יישלף (עפ"י או"ח שא, טו).

קב (העשוי מעץ, ואין עיקרו נועד לסמיכה, כנ"ל) אינו מקבל טומאה, (לא מגע ולא מדרס. תוס') אלא אם יש לו בית קיבול כתייתן (ריפורד להנחת השוק), שאז מקבל טומאת מגע או אהל. לרבא אף טמא מדרס, (כי לעתים הוא נשען עליו), ולאביי אינו טמא מדרס. לענין חליצה — משמע מדברי שמואל, שלרבי מאיר נחשב כ'מנעל' וחליצתה כשרה. ולרבי יוסי — פסולה.

לענין כניסה לעזרה — לכאורה נראה שלפרש"י תלוי הדבר באותה מחלוקת, האם נידון כ'מנעל'. ואולם לפהתוס' לכולי עלמא דינו כנעל ורק לענין שבת אסר רבי יוסי שמא יפול, וכן לענין חליצה, לפי שאינו 'נעל' — הראוי לו, ולכן אפשר שאסור להכנס בו לעזרה אף לרבי יוסי.

ב. סמוכות של הקטע (רש"י: סמוכות של עור שהקטע בשתי רגליו מרכיב על שוקיו ומהלך בהן) — יוצאים בהן בשבת, (שהן 'תכשיט' לו). וטמאות מדרס ונכנסים בהן לעזרה, (שאינן בראש רגליו, הלכך אינן בכלל 'מנעל').

מקל של הקטע שנצרך לו להליכה — כתבו התוס' שמותר לצאת בו בשבת. ולכאורה נראה שמטמא מדרס, כי עיקר סמיכתו עליו. וצ"ב. כסא גלגלים שהקטע יושב עליו — מותר לו עצמו לצאת בו, אבל לא לאדם אחר (אגרות משה).

ג. הכסא וסמוכות שלו — אין יוצאים בהן בשבת, (שפעמים נופלים ממנו. ואולם אותם ספסלים קטנים שבידיו, שמהלך עמם — יוצא בהם בשבת. תוס'), וטמאים מדרס (מפני שהוא נשען קצת על רגליו בעת שגורר עצמו), ואשה חולצת בהם (שנחשבים 'נעל'), ואין נכנסים בהם בעזרה.

ד. הלוקטמין [/ 'אנקטמין' = מסכה (רבא בר רב הונא — כפרש"י. ויש מפרשים: דבר שנותנים על הפה לעצירת הרוק. עפ"י הערוך; רי"ף); צורת חמור הנישא בכתפים (רבי אבהו); מין כלונסאות גבוהות העשויות למשחק (רבא / רפרם בר פפא)] — אין יוצאים בהם בשבת, ואינם מקבלים טומאה, (שאינם כלי מעשה ולא תכשיט).

ה. סנדל של סיידים (יש מפרשים שהוא עשוי מעץ ויש אומרים שעשוי מקש, שלא כדרך סנדלים. י"א שהוא משמש את הסייד לטוח בו את הבית, וי"א שנועד לשמור על מנעליו שלא יישרפו בסיד. ערש"י ותוס') — לרבי עקיבא (ורבי מאיר — כפירוש רב הונא), יוצאים בו בשבת ומקבל טומאת מדרס, [שכן הסייד מטייל בו עד שמגיע לביתו. רב אחא בר רב עולא] ואשה חולצת בו. (ומסתמא גם אסור ליכנס עמו בעזרה). אבל לרבי יוסי (כהסבר רב הונא) ולרבי יוחנן בן נורי (כהסבר רב יוסף) אינו נחשב מנעל, וטהור (אם משום שעשוי מקש ואינו בר קיימא, או משום שאין רגילות לעשות מנעלים כמותו. עתוס'). יש מפרשים, עפ"י הסוגיא ביבמות, שלדעת הכל סנדל של סיידין נחשב מנעל לענין חליצה, לא נחלקו אלא לענין יציאה בשבת, שמא יישלף (ע' בראשונים כאן. וכן נראה בדעת הרמב"ם — שעה"מ כלים כה, יח).

סנדל של עץ, לכאורה משמע שתלוי הדבר במחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי במשנה (כדברי שמואל). ואולם להלכה נחלקו הראשונים בדבר, האם הוא בכלל נעל וחליצתו כשרה, אם לאו. אבל העשוי מגמי או משעם, לדעת הכל אינו בכלל 'נעל' ואין חולצים בו, ומותר ללבשו ביום הכיפורים.

ולענין כניסה לעזרה — אנפלאות של בגד אינם בכלל 'מנעל' ואין נכנסים בהם לטיט, הלכך מותר להכנס בהם לעזרה (עפ"י רש"י יבמות קב:). ובמנחת חינוך (רנהד) כתב שנראה קצת מסוגיתנו שכל שאינו 'מנעל' לענין חליצה, כשר לכניסה בעזרה, כגון שאינו של עור.

ו. כוורת של קש (אינה ככוורות רגילות העשויות מקנים או מעץ) ושפופרת של קנים — רבי עקיבא מטמא בטומאת מת וכדו', (אפשר שכלי קש טמא מן התורה, ככלי עץ. ואפשר שאינו טמא אלא מדרבנן. תוס'. וברמב"ם משמע שכלי קש הרי הם ככלי עץ מהתורה. מצפה איתן). ורבי יוחנן בן נורי מטהר (לפי שאין הכוורת כפי הרגילות, או מפני שאינה בת קיימא. עפ"י תוס').

ז. עגלה של קטן (העשויה לשחק בה. ופעמים שהקטן יושב עליה. עפ"י רש"י. והתוס' פרשו שהיא עשויה לקטן להתלמד להלך, והוא נשען עליה) — טמאה מדרס.

ח. מקל של זקנים — טהור מכלום. (מטומאת מת וכדו' טהור, לפי שהוא מפשוטי כלי עץ. וממדרס טהור לפי שאינו מיועד לסמיכת כל הגוף אלא לסייע בהליכה). אין יוצאים במקל בשבת, אלא למי שאי אפשר לו לילך בשום אופן ללא מקל, שהרי הוא לו כמנעל, אבל אדם שהולך בביתו בלא מקלות אלא שבחוף הוא נעזר במקל להבטיח פסיעותיו — אסור (רא"ש ושאר פוסקים).

דפים סו — סז

צג. א. אלו דברים נוספים מנו חכמים שמותר לצאת בהם בשבת?

ב. אלו מיני רפואות ותיקוני הגוף מותר לעשותם בשבת?

א. הבנים יוצאים בקשרים (— מיני רפואה וסגולה; קישורי פואה (אדא מרי בשם רב יהודה), או קשר מסוים לבן שיש לו געגועים על אביו), ובני מלכים בזוגים (= פעמונים). וכל אדם, אלא שדברו חכמים בהווה. והעמיד רבי אושעיא כרבי שמעון שאמר כל ישראל בני מלכים הם, הלכך מותר לצאת לכל אדם בזוגים, גם לעניים. ורבי העמיד בארוג בכסותו, אבל בלא זה — אסור.

וכן פסק הרי"ף. ואף בבני מלכים אין התר אלא בארוג. עפ"י שפת אמת ורא"מ הורביץ.

אין התר אלא בתלויים בשלשלת, שאין חשש שמא ייפסקו. וריב"א פרש על פי הירושלמי,

שלא התירו כאן אלא לקטנים, אבל לגדולים אסור, שמא ייפסק ויביאנו בידיו (עפ"י תוס').

יוצאים באבן תקומה (— לנשים, שלא תפלגה) בשבת. משום רבי מאיר אמרו: אף במשקל אבן תקומה.

[והוא שנמצא החפץ מכוון במשקלו מאליו לאותה אבן, ולא כיוונוהו בידים]. וגם אשה שלא הפילה

מעולם, ואפילו אין ידוע שהיא עתה מעוברת, מותרת לישאנה כדי שאם תתעבר לא תפיל. משקל

דמשקל — נסתפק אביי (ברי"ף: רב אשי) אם מותר, ועלה ב'תיקו'.

א. הלכה כרבי מאיר. רי"ף.

ב. שנינו בתוספתא (ומובאת ברי"ף): יוצאים במוך ובספוג שעל גבי המכה ובלבד שלא יכרוך

עליהם חוט או משיחה; יוצאים בקליפת השום ובקליפת הבצל שעל גבי המכה, ואם נפל